

Д.В. НЕФЬОДОВ

**РУХ ОПОРУ В ПІВДЕННІЙ УКРАЇНІ (1941 – 1944 рр.)
В ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 2000-х рр.**

В статті аналізуються основні досягнення вітчизняних науковців в розробці проблематики руху Опору в Південній Україні в роки Великої Вітчизняної війни, досліджується наукова новизна та значення дисертаційних досліджень 2000-х рр. з даної тематики

Ключові слова: *Рух Опору, радянське підпілля, похідні групи ОУН, Велика Вітчизняна війна, Південна Україна*

Увійшовши у XXI століття, досліджуючи рух Опору в Південній Україні, науковці мали вирішити конкретні завдання, накреслені попередниками. Актуалізації підпільно-партизанської тематики сприяв Указ Президента України Л. Кучми прийнятий у 2001 році про встановлення Дня партизанської слави. Позитивну роль у цьому відіграла також так звана «архівна революція» і виведення зі спецховів величезного масиву першоджерел як з історії радянської, так і національної течій руху Опору. Відкриття доступу до колишніх спецфондів, змога використання зарубіжних архівних матеріалів значно стимулювали наукові пошуки істориків. Наслідком цього стала поява цілого «каскаду» дисертаційних досліджень з історії руху Опору на Півдні колишньої УРСР та Криму, а також дисертацій, які побічно торкаються цього питання. В першу чергу слід виділити дослідження Є. Горбурова, Н. Дейнеки, М. Слободянюка, О. Ходановича, Ю. Щура.

Одним з перших істориків новітньої доби, який розпочав аналіз руху Опору безпосередньо в Південному регіоні є миколаївський науковець Є. Горбуров [1]. Вперше у вітчизняній історіографії радянський партизанський і підпільний рух, а також діяльність національного підпілля локалізувалися не окремою областю, а майже всім південноукраїнським регіоном. Цінності дослідженню Є. Горбурова додає широка джерельна база, до якої автором включені матеріали спецховищ органів СБУ, військової прокуратури, документи з архівів Російської Федерації. Особливу увагу у дисертаційному дослідженні приділено аналізу регіональних особливостей та специфіці, яка визначалась перш за все своєрідними географічними й природними умовами, а також тим, що на території Півдня існували два типи режимів: німецький і румунський, що диктувало відповідний вибір засобів боротьби. На переконання Є. Горбурова, вище керівництво Радянського Союзу виявилось не готовим до ведення партизанської війни на тогочасному рівні, а партійне підпілля південних областей – погано законспірованим і вже на самому початку боротьби втратило свої бази та зазнало відчутних втрат в особовому складі [1, с. 185]. Вченим зосереджується увага на тому, що природно-кліматичні умови Півдня України не сприяли розгортанню партизанського руху, який, на думку автора, так і не став масовим. Серед причин цього, окрім несприятливих природних умов, історик назвав відсутність належної підготовки, матеріальних ресурсів, досвіду конспіративної роботи в умовах окупаційного режиму. Дослідник наголосив на тому, що створення підпілля відбувалося з ризиком для тих, хто лишився, оскільки вербування до підпільної роботи проходило відкрито, серйозно страждала конспірація. Втім не дивлячись на це, Є. Горбуров позитивно оцінив ефективність радянської течії руху Опору в Південній Україні, давши високу оцінку бойовій, розвідувальній та агітаційно-пропагандистській діяльності. Як стверджує вчений, найбільш ефективною формою потенціалу і можливостей радянського підпілля та партизанських загонів стала взаємодія з регулярними військами. Автор зазначив, що за природних умов Півдня, де масштабні сутички з ворогом виключалися, різні форми взаємодії з Червоною армією вносили в діяльність «народних месників» елементи цілеспрямованості, дисципліни й організованості, сприяли ліквідації проявів отаманщини та давали найбільш відчутні результати. Широкого висвітлення в дослідженнях Є. Горбурова отримала історія національного підпілля південного регіону.

На основі карних справ учасників Південної похідної групи та представників місцевого національного руху, авторові вдалося побудувати досить цілісну картину діяльності ОУН в південних областях та Криму. Науковець прослідковує еволюцію поглядів оунівців від співробітництва з німецькою окупаційною адміністрацією до боротьби з нею. За оцінкою історика, якщо радянські підпільники зосереджували основну увагу на проведенні диверсій, терористичних і інших руйнівних актів, то оунівці ці заходи вважали крайніми і вимушеними. Дослідник підкреслює, що для останніх головною була пропагандистсько-виховна робота з населенням, пробудження національної свідомості, створення структур майбутньої української держави. У процесі дослідження вчений приходить до висновків, що провідники обох ОУН – і бандерівської і мельниківської – усвідомлювали важливість південноукраїнського регіону при тому, що особливості національного складу місцевого населення та його ментальності поставили оунівців перед необхідністю вироблення специфічних форм боротьби, адаптованих до конкретної ситуації. Свою позицію автор аргументує тезою, згідно з якою місцеві осередки ОУН приділяли більше уваги не національним, а соціально-економічним питанням, викривали злочини обох тоталітарних режимів, вказували на переваги суверенної української державності [1, с. 182].

Дніпропетровський історик М. Слободянюк також присвятив історії руху Опору в південному регіоні своє дисертаційне дослідження [2]. Автор запропонував розглядати рух Опору не через дослідження його проявів та форм боротьби, а безпосередньо як історичне явище з усіма складовими. Особливу увагу в дослідженні М. Слободянюка приділено аналізу пасивного спротиву цивільного населення воєнним, політичним і економічним заходам окупаційної адміністрації. Дослідник зробив спробу показати найбільш поширені методи неорганізованого Опору, серед яких підкреслив саботаж, детально змалював процес політичної переорієнтації більшості населення від вичікування та лояльності до окупантів у 1941-1942 рр. до пошуку форм Опору у 1943-1944 рр. В праці М. Слободянюка висвітлена думка, за якою пасивний рух Опору в Південній Україні не лише повністю охоплював всі сфери економічного і громадського життя, але й у 1943-1944 рр. набув всенародного, масового характеру. Значну увагу автор звернув і на підпільно-партизанську боротьбу радянських антифашистів, наголошуючи на тому, що партизанський рух в Південній Україні виявився нечисельним і малоефективним.

Серед основних причин розгрому перших партизанських загонів науковець виділив несприятливі географічні умови, помилки в організації, тотальний терор, відсутність масової підтримки населення та досвіду боротьби. А усі відносні успіхи партизанських формувань в завершальний період окупації історик пояснює великою питомою вагою закинутих з Великої землі десантних груп. Як наслідок, М. Слободянюком робиться акцент на тому, що головною силою радянського руху Опору в Південній Україні стало комуністичне підпілля, яке не лише проводило основну пропагандистську, саботажну і диверсійну роботу, а й керувало партизанськими формуваннями регіону і змогло організувати декілька власних збройних виступів [2, с. 177]. Порушуючи питання кількісних даних радянських партизанів і підпільників, дослідник висловлює припущення стосовно того, що найбільш правдивими є цифри, що містяться у матеріалах УШПР з урахуванням додаткового обліку, проведеного обкомами партії на липень 1966 р., а саме 24 тис. 495 чол. у складі партизанських формувань та 13 тис. 669 чол. підпільників. Здійснивши ґрунтовний аналіз національного руху Опору, вчений вказав на той факт, що його представникам не вдалося заручитися широкою підтримкою населення, а керівники південноукраїнських осередків ОУН відмовилися від збройної боротьби, звівши свою діяльність до пропаганди та поодиноких терактів. М. Слободянюк розглядає значення національного руху Опору на Півдні крізь призму самої ОУН, програма якої, як вказує науковець, зазнала значних ідеологічних змін саме завдяки впливу та спілкуванню з місцевим населенням південноукраїнського регіону.

На відміну від М. Слободянюка, який вивчав руху Опору на тих територіях Півдня, що входили до німецької зони окупації, одеська дослідниця Н. Дейнека [3] зосередила увагу на розкритті боротьби радянських партизанів і підпільників на території південно-західної України і Молдавії. Стосовно нашого дослідження територіальні межі охоплюють західні райони Миколаївської та Одеської області, тобто територію Півдня, що входила до румунської зони окупації. На відміну від Є. Горбурова та М. Слободянюка, Н. Дейнека зробила спробу ґрунтовно

висвітлити окупаційний режим – тобто умови, в яких зароджувався та розвивався рух Опору. В останньому історик виділила лише радянську течію. Однак необхідно відзначити, що робота Н. Дейнеки не відображає повної картини підпільно-партизанської боротьби, відзначається постійним використанням лише описового методу і на нашу думку є однією з “найслабших” дисертацій новітньої доби з історії руху Опору в Південній Україні.

Історії виключно національного підпілля присвячені дослідження О. Ходановича [4] та Ю. Щура [5]. Проблемі військово-політичної діяльності похідних груп ОУН присвячено працю О. Ходановича [4], в якій автору вдалося досить детально розкрити організаційні засади формування похідних груп, їх просування по окупованій території східних та південних областей України за встановленими маршрутами і пунктами призначення. Особлива увага науковцем приділена саме Південним похідним групам обох ОУН. Як і попередники, серед всього спектру завдань, що стояли перед членами похідних груп, О. Ходанович виділив формування мережі осередків організації, пропаганду і агітацію, створення місцевих органів управління як основи майбутнього державотворення [4, с. 9].

В досліджуваній праці детально проаналізовані усі складові суто військової діяльності створених похідними групами осередків, серед яких автор особливо виокремив формування бойових груп, які б могли надалі вести бойову діяльність. В той же час у праці визначено, що в Південному регіоні діяльність оунівських осередків мала свої особливості та направлялася головним чином на добровільне вербування місцевого населення і його відхід у західні області для поповнення рядів УПА. Крім того науковець дослідив неодноразові спроби оунівців налагодити співпрацю з радянськими партизанськими загонами, однак всі вони завершилися невдачею. У процесі дослідження О. Ходанович дійшов висновку про наявність у похідних групах ОУН чіткої організаційної структури, визначених маршрутів просування та кінцевих пунктів їх прибуття. Однак, як конкретизує вчений, похідним групам, що діяли на Півдні, так і не вдалося, спираючись на ідейно-політичні засади ОУН, здобути широку підтримку місцевого населення регіону.

Аналізуючи праці з історії національного підпілля, що діяло в Південній Україні, можна прийти до висновків про певну еволюцію у сприйнятті цього явища самими істориками, початок комплексного багатовекторного аналізу діяльності мережі ОУН в південноукраїнському регіоні. Саме у таке поглиблене русло спрямовані наукові пошуки Ю. Щура, доробок якого представлений дисертаційним дослідженням [5] та цілим рядом інших праць. Історіографічна цінність досліджень автора полягає у систематизації даних щодо кількості членів та результатів діяльності осередків ОУН окремо по областях південного регіону, робиться акцент на аналізі дій обласних проводів та мережі національного підпілля. Автором підкреслюється неможливість організації великих збройних груп із-за несприятливих географічних умов, внаслідок чого військова діяльність обмежилась мобілізаційною роботою серед членів підпілля. Докладно зупинившись на встановленні причин невдач, науковець підкреслює помилковість очікування сприяння німецької окупаційної влади у розбудові української державності. До того ж вчений звертає увагу на відсутність у представників похідних груп чітко встановленої програми економічних реформ, що, як наголошує Ю. Щур, аж ніяк не посилювало зацікавленість місцевого населення. Науковець відзначає, що члени ОУН дуже швидко прийшли до розуміння того, що місцеве населення “одними лише гаслами боротьби за Українську Державу не мобілізуєш”. І це, переконаний вчений, спонукало шукати шляхи розв’язання цієї проблеми.

Цінність праць Ю. Щура полягає у піднятті такого важливого питання як еволюція етнонаціональної концепції ОУН під впливом діяльності на Півдні. Зокрема історик зазначає, що чи не найголовнішою причиною успіхів організаторів самостійницького підпілля була надзвичайно коректна політика у відношенні до російського та російськомовного населення. І в той же час науковець звертає увагу на те, що формування похідних груп на початку війни без врахування національних та мовних особливостей Півдня України, значно обмежила поле діяльності членів ОУН на місцях. Наслідком цього стало нове бачення у тому числі проблеми національних меншин, що в свою чергу знайшло відображення у подальших програмних засадах ОУН. У процесі дослідження Ю. Щур приходять до важливих висновків відносно краху ілюзій про загальнонаціональний революційний зрив та закономірності відходу ОУН від позицій

інтегрального націоналізму і переходу на демократичну платформу внаслідок діяльності у південному регіоні України.

Отже, наведені вище чинники спонукали представників вітчизняної історичної науки у новітню добу до ґрунтовного перегляду багатьох питань вітчизняної історії, у тому числі історії України періоду Другої світової війни, невід'ємною частиною якої є рух Опору на окупованій території Південної України. Лише в сучасний період до наукового обігу введено сам термін «рух Опору», який почав охоплювати всі форми та течії Спротиву. Актуалізація даної тематики, спричинена «архівною революцією», природним пошуком наукової істини та намаганням об'єктивно оцінити реальне значення руху Опору в регіоні, призвели до формування сучасної концепції, в якій останній інтерпретується в контексті двох течій: національної – представленої діяльністю похідних груп ОУН і місцевим підпіллям та радянської – до складу якої входили члени партизанських загонів, підпільних груп та учасники неозброєного, пасивного Опору. Сучасними вченими продовжується системний аналіз багатьох аспектів проблеми та загалом високо оцінюється рух Опору в Південній Україні (1941-1944 рр.).

Список використаних джерел та літератури:

1. Горбуров Є.Г. Рух опору і націоналістичне підпілля на Півдні України та в Криму в період окупації. 1941–1944 рр.: дис. кандидата іст. наук: 07.00.01 / Євген Григорович Горбуров. – К., 2003. – 232 с.
2. Слободянюк М.А. Антифашистський рух Опору в Південній Україні (1941–1944 рр.): дис. кандидата іст. наук : 07.00.01 / Микола Анатолійович Слободянюк. – Дніпропетровськ, 2002. – 278 с.
3. Дейнека Н.В. Боротьба підпільників і партизан південно-західної України і Молдавії проти румунського окупаційного режиму (1941–1944 рр.): дис... кандидата іст. наук: 07.00.02 / Наталя Володимирівна Дейнека. – Одеса, 2007. – 240 с.
4. Ходанович О.Л. Військово-політична діяльність похідних груп ОУН на території України в роки Другої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 20.02.22 / Олексій Леонідович Ходанович. – К., 2006. – 20 с.
5. Щур Ю.І. Український визвольний рух на Наддніпрянщині (1920-1955 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / Юрій Іванович Щур. – Запоріжжя, 2009. – 21 с.

D.V. NEFYODOV

THE RESISTANCE MOVEMENT IN THE SOUTHERN UKRAINE (1941-1944) IN THE DISSERTATION RESEARCHES 2000s

The article analyzes the main achievements of scientists in the development perspective of the Resistance movement in Southern Ukraine during the Great Patriotic war, explores the scientific novelty and value of dissertation research 2000s on this topic

Keywords: *the Resistance movement, the Soviet underground, the Hiking group OUN, the Great Patriotic war, the Southern Ukraine*

Д.В. НЕФЁДОВ

ДВИЖЕНИЕ СОПРОТИВЛЕНИЯ В ЮЖНОЙ УКРАИНЕ (1941-1944 гг.) В ДИССЕРТАЦИОННЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ 2000-х гг.

В статье анализируются основные достижения отечественных учёных в разработке проблематики движения Сопротивления в Южной Украине в годы Великой Отечественной войны, исследуется научная новизна и значение диссертационных исследований 2000-х гг. по данной тематике

Ключевые слова: *движение Сопротивления, советское подполье, походные группы ОУН, Великая Отечественная война, Южная Украина*